

УДК 128.5:7

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.37.14>

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ СПРИЙНЯТТЯ МИСТЕЦТВА: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Світлана Репетій

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
факультет філософії та суспільствознавства,
кафедра культурології та філософської антропології
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна*

Стаття присвячена аналізу впливу сприйняття мистецтва, зокрема, класичного музичного мистецтва на внутрішні якості особистості. Висвітлено філософсько-антропологічні, психологічні підходи до концепту духовності особистості. Розглянуто її в соціокультурних вимірах.

Зазначено, що кожна людина здійснює свій внесок у процес розвитку цивілізації, оскільки вона є центром соціуму. Тому природним і об'єктивним є взаємовплив, взаємодія, взаємозв'язки індивіда з різноманітними суб'єктами соціального середовища. Сучасний кризовий стан суспільства свідчить про те, що значна частина людства не замислюється над сенсом своєї життєдіяльності та духовним призначенням. Звернено увагу на те, що особистість, яка живе усвідомлено, має досвід з духовного зростання, шукає причинно-наслідкові зв'язки ситуацій, які трапляються в її житті у духовних планах і трансформує їх, що відображується у поведінкових актах та стані суспільства.

Запропоновано авторське трактування поняття духовності як глибинно-екзистенціальне утворення: духовне «Я», усвідомлення якого сприяє самовдосконаленню, життєтворчості за законами Краси, Добра, Істини та розвитку почуття єдності з Іншими як частинами Всесвіту. Розглянуто її структуру як інтегральне поєднання таких компонентів: духовної самосвідомості, духовної спрямованості, духовних рис характеру, духовної креативності, духовного спілкування, духовного досвіду. Розкрито вплив музичного мистецтва на означені компоненти.

Особливу увагу звернено на сприйняття та вплив класичного музичного мистецтва. Визначено, що музика сприяє внутрішній рефлексії та трансформації негативних якостей людини. Зазначено, що сприйняття музики «високих» композиторів сприяє розвитку компонентів духовності, а, отже, і особистості в цілому. Людина, яка свідомо стала на шлях самовдосконалення, сприймає високодуховне музичне мистецтво, що сприяє розширенню свідомості, трансформації внутрішніх якостей, набуванню вмінь та навичок спокійно, із чуттям власної гідності вирішувати будь-які ситуації, правильно реагувати і поводити себе в суспільстві під час катастроф як місцевого так і планетарного рівня.

Ключові слова: духовність, музичне мистецтво, компоненти духовності, особистість, самосвідомість.

Сьогодні людство стає свідком глобальних екологічних та техногенних катастроф, які проявляються у забрудненні повітря, пожежах, засухах, буревіях, землетрусах, пандемії, тощо, що вимагає зміни світосприйняття та світорозуміння, і відповідно, поведінки. Деякі люди губляться, в інших виникає почуття страху, агресії, хтось шукає винних. Реакція на життєві ситуації, що відбуваються, залежить від рівня розвитку духовності людини, її свідомості.

Людство в процесі розвитку цивілізації набуло достатнього досвіду у збереженні внутрішнього спокою, психічного здоров'я, щоб гідно вийти із загрозливої ситуації, гармонізувати власне життя і довкілля. Одним із них є сприйняття мистецтва, яке відображує дійсність у художніх образах, розширює свідомість, поглиблює духовний досвід людини, сприяє її вдосконаленню.

Мистецтво реалізується у різних видах: музиці, літературі, живописі, театрі, кіно, архітектурі, різних стилях та напрямленнях.

Музичне мистецтво – це особлива форма відтворення життя в усій його цілісності, в якій важливу роль відіграють почуттєва та емоційна сфери, і в цьому його перевага перед іншими видами мистецтва. Відомо, що на розвиток пізнавальних процесів вагомий вплив мають саме почуттєва та емоційна сфери. Музика торкається інтелектуальних та емоційних аспектів мисленнєвої діяльності, які живлять дух людський. Не можна не погодитись з індійським філософом початку ХХ століття Хазрат Іннайят Ханом, який стверджував: «Музика торкається нашого найглибшого, внутрішнього буття, і таким чином продукує нове життя, – життя, яке надає захоплення всій сутності, підносячи його до тієї досконалості, у якій лежить запровадження і реалізація людського життя» [16, с. 206].

Англійський композитор, піаніст, письменник С. Скотт (1879 – 1970), протягом своєї життєдіяльності, досліджуючи вплив музичного мистецтва на внутрішній стан людини, зробив висновки, що музика впливає на свідомість і емоції людства. Вона може впливати свідомо чи несвідомо, безпосередньо та опосередковано, по черзі та одночасно через навіювання, повторювання мелодійних і ритмічних малюнків [13].

Тому приділимо увагу у нашому дослідженні впливу саме музичного мистецтва на духовність особистості.

Розглянемо сутність поняття духовності особистості, викладене у науковій літературі. У межах історії філософії людина традиційно розглядалась у єдності таких основних модусів, як тіло, душа, дух, де тіло виступає як елемент природи, як власне людське тіло, що визначається не тільки через біологічні особливості, але й через особливий спектр таких виключно людських почуттів і станів, як сором, сміх, плач та інші.

Душа трактується як екзистенціальне начало, що індивідуалізує людину в суспільстві і визначається у філософії через феномени свободи вибору, творчості, гри. Дух утілює в собі фундаментальну сутнісну ідею «людяності» як такої [8, с. 1173].

Духовність як антропологічний феномен була в центрі уваги ще у стародавніх філософів. Сутність цього феномену не втратила актуальності і в наш час, оскільки, як зазначають учені, розв'язання проблеми оновлення, розвитку духовності особистості у сучасному світі є однією з головних умов подальшого виживання людства.

Криза сьогодення охопила майже всі сфери людської життєдіяльності. В умовах кризи проблема духовності набуває все більшої актуальності, оскільки, на думку В. Мурашова, духовність як творчий інтеграл людського буття є найвищою творчою силою суспільства [7].

Домінантною рисою наукової думки щодо виходу із кризового стану є консолідація суспільства. І тут увага повертається до духовності людини. Духовність завжди виступає консолідуючою силою суспільства. Рівень розвитку духовності нації залежить від духовності кожної окремої людини [10].

Ознаки консолідації виявляються у ставленні людей один до одного. Вітчизняна дослідниця І. Степаненко вважає, що стосунки «потребують любовного ставлення до світу (зовнішнього і внутрішнього)» [14, с. 202], що є атрибутом духовності.

Філософське обґрунтування духовності зустрічається у працях учених-класиків та сучасних філософів, педагогів, психологів.

Засновник «філософії серця» Г. Сковорода вважав серце осередком душевного і духовного в особистості [12].

Сучасний український учений-філософ Н. Хамітов духовність і душевність людини розглядає як глибинні стратегії людського буття, які визначають його трансцен-

дуючий і комунікативний характер та у своїй єдності визначають основу особистості [17, с. 115].

На думку Е. Помиткіна, духовність – це специфічно людська якість, що характеризується усвідомленням єдності Буття і обумовлене прагнення людини до гармонії внутрішнього та зовнішнього світу, спрямовує особистість до пізнання і самопізнання, творчості, самовдосконалення та гуманістичної поведінки [9].

Поділяючи думки вчених, духовність особистості можна розглядати як глибинно-екзистенціальне утворення – духовне «Я», усвідомлення якого сприяє самовдосконаленню, життєтворчості за законами Краси, Добра, Істини та розвитку почуття духовної єдності з Іншими як частинами Всесвіту [11].

На основі структури особистості, визначеної В. Рибалкою, яка складається із самосвідомості, спрямованості, характеру, інтелекту, спілкування, досвіду, психофізіології, нами складено структуру духовності особистості, яка є інтегральним поєднанням таких компонентів: духовної самосвідомості, духовної спрямованості, духовних рис характеру, духовної креативності, духовного спілкування, духовного досвіду [11].

Зазначимо, що всі компоненти взаємопов'язані і розвиток одного компонента сприятиме розвитку інших і, відповідно, розвитку духовності особистості.

У контексті даного дослідження уточнення потребує визначення поняття особистості. Нам імпонує концепт, запропонований С. Криловою: «Особистість – це глибинна реальність внутрішнього світу людини, що характеризується унікальністю та відкритістю, які реалізуються в самопізнанні та самотворенні й проявляються у вчинках» [3, с. 194].

Духовність особистості у контексті сприйняття мистецтва ми будемо розглядати, спираючись на означену структуру та визначення поняття особистості.

Розглянемо вплив сприйняття музичного мистецтва на компонент духовності – духовну самосвідомість.

Самосвідомість – це виділення людиною себе із об'єктивного світу, усвідомлення свого ставлення до світу, себе як особистості, своїх вчинків, думок, чуттів, бажань, інтересів. Самосвідомість включає в себе процеси самопізнання, самоідентифікації, самовизначення.

Рівень духовної самосвідомості особистості характеризується усвідомленням себе та інших людей єдиними у Всесвіті, що впливає на взаємостосунки та поведінку. Розуміння того, що світ створено дуальним, духовна самосвідомість спонукає особистість, яка свідомо здійснила вибір щодо духовного самовдосконалення, знаходити позитивну сторону будь-якої ситуації, звернутись до власного духовного «Я», здійснити духовно-моральну рефлексію свого внутрішнього світу, перетрансформувати негативні якості, в результаті чого здійснюється самотворення. Велику роль у цьому відіграє сприйняття високодуховного музичного мистецтва.

Композитор, коли пише твір, відтворює дійсність, пропущену через серце, і таким чином відображує своє естетичне ставлення до зображуваного, свої емоції, думки, почуття. Звернення художника до внутрішнього Логоса змушує відчувати себе частиною Всесвіту, замислитись над вічними питаннями буття.

У процесі сприйняття високодуховного музичного твору слухач може відчувати в собі подібні стани, закладені у змісті композитором, що сприяє виникненню відповідних переживань і роздумів, докорів сумління, потреби покаяння. Таке переживання мистецтва, злиття з ним може викликати у людини катарсис, після якого виникає переосмислення поглядів на своє життя, явища, переоцінка цінностей і буття в цілому. Поєднання духовних чеснот багатоголосся музики «високих» композиторів, наприклад, Й. Баха, В. Моцарта,

Л. Бетховена, М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, А. Вівальді, Й. Гайдна, П. Чайковського, Ф. Шопена та інших, народної музика та духовних піснеспівів спонукає слухачів мислити більш духовно, голограмно.

Таким чином, сприйняття високодуховного мистецтва сприяє розвитку духовної самосвідомості.

Про духовну спрямованість людини свідчить її ціннісна орієнтація в житті. Сформована ієрархія ціннісної орієнтації людини є основою для прийняття рішень, вчинків та її поведінки.

На думку В. Малахова, сенс існування людини суттєво пов'язаний із обраними нею цінностями. Ціннісна орієнтація дає відповідь на запитання, заради чого діє людина, чому вона присвячує свою діяльність [5].

Духовна спрямованість проявляється у щоденному вдосконаленні внутрішніх якостей і спрямуванні своєї життєдіяльності до ідеалів Істини, Добра, Краси.

Давньоіндійський мудрець, пророк, принц Сіддхартха Гаутама (Будда) зазначав, що все наше духовне життя – це спрямування до Краси і злиття з Нею.

Людською мірою досконалості є Краса в усіх її різновидах. Шлях до досягнення Краси є важким, суперечливим і потребує Істини – адекватної інформації про об'єкт (ним може бути і сам суб'єкт), отриманої завдяки чуттєвому та інтелектуальному осягненню [6]. Істинність знань перевіряється успіхом у діяльності – в контексті нашого дослідження – духовному зростанні, що відображається у соціокультурному бутті, зокрема, взаємовідносинах з оточуючими людьми.

Як зазначає С. Крилова: «Краса відносин між людьми передбачає повагу до Іншого, його внутрішнього і зовнішнього простору та світогляду» [3, с. 356].

Не всі музичні твори є рівноцінними в цьому плані. Вибір твору залежить від сформованості естетичних потреб, смаків особистості, ступеня розвитку її естетичної свідомості.

Однак потрібно зазначити, що народна музика всіх національних культур є багатим вмістилищем духовно-естетичного надбання досвіду людства. Долучення до співу, починаючи з дитячих поспівок, закладає в людині міцний фундамент для розвитку духовних цінностей.

Тобто через красу народного музичного мистецтва особистість навчається відчувати красу в усьому сутньому, розвивати духовну спрямованість і таким чином долучатися до Краси як такої.

За загальноприйнятим визначенням, характер – це поєднання індивідуальних рис, особливостей людини, що формується і розвивається у процесі життєдіяльності та залежності від її світогляду.

Отже, характер зумовлюється соціальним буттям людини, що породжує типові риси, які визначаються, на думку С. Гончаренка, типовими обставинами життєвого шляху людей у конкретних історичних умовах. Водночас у характері фіксується цілісність духовного життя людини, один з головних показників її індивідуальності [2].

Риси характеру проявляються в діяльності людини, її ставленні до оточуючих, засобах дії. В історії різних народів високодуховною вважалась особистість, яка мала такі риси характеру, як відповідальність, чесність, справедливість, обов'язковість, щирість, доброзичливість, принциповість, доброта, життєва мудрість, ввічливість.

Сприйняття народної творчості, зокрема фольклору, на нашу думку, сприяє розвитку духовних рис характеру. Музичне мистецтво пов'язане з трудовим і духовним життям народу. Тому в народній музиці існує «музичний генотип», який передається з покоління в покоління. Через сприйняття національної музики, особливо музичного фольклору

(пісенної, танцювальної та інструментальної творчості), можна долучитись до його духовного надбання, оскільки фольклор – це неперервний розвиток людського мислення, мови, мистецтва від початку цивілізації до сучасності. У процесі вивчення і сприйняття фольклору формується світогляд людини, її спрямованість, ставлення до людей, дійсності, до самої себе, а, отже, духовні риси характеру.

Для кожної людини як представника соціуму, спілкування є духовною потребою. Духовне спілкування сприяє розумінню того, що всі ми єдині, оскільки ми є частинами Всесвіту, тому на всіх рівнях і у видах передбачає відповідне ставлення до кожного і себе. Єднальною силою, що лежить в основі духовного спілкування, є неумовлена любов [10].

У філософії любов розглядається як умова існування, стан усього єства, універсальний принцип, що поєднує всі компоненти буття.

Неумовлену любов ми розглядаємо як прийняття Іншого у всій його цілісності, без осуду і претензій, яка існує без залежності від будь-чого. Неумовлена любов вдосконалює людське життя і сприяє духовному єднанню з Іншим [10].

Е. Фромм зазначає: «Я вірю, що кожна людина – представник усього людства. Ми різнимось за рівнем інтелекту, здоров'ям і талантом. І все ж, ми всі – одне» [15, с. 215].

Музика є суттєвим фактором міжособистісного контакту, особливо під час концерту, оскільки і виконавці, і слухачі стають єдиним цілим завдяки сумісно розділеній радості, яка виникає під впливом живого звуку. Б. Любан-Плоцца, Г. Побережна, О. Белов вважають музику найважливішим засобом комунікації [4].

Вплив музичного звуку здатний структурувати простір, вносити гармонію, яка сприяє єдності протилежностей, відчуттю внутрішньої Краси у кожній сутності, єдності з композитором, виконавцем, слухачами.

Закладені композитором у зміст музичного твору думки і почуття викликають у слухачів особливу форму емпатії – переживання суб'єктом тих же емоційних станів, які переживає інша людина, через ототожнення з ним, що сприяє створенню доброзичливих, гармонійних взаємовідносин.

Таким чином, музична комунікативність сприяє духовному єднанню всіх учасників творчого процесу.

Розвиток любові в особистості корелює із розвитком свідомості, оскільки вона проявляється не тільки у ставленні до окремої особи, а й до всього сутнього. Досягнення такого стану любові обумовлюється творчістю, зокрема внутрішнім духовним самовдосконаленням.

Креативний компонент духовності передбачає вдосконалення внутрішніх якостей особистості, самотворення.

Особливістю духовної креативності є нестандартне мислення, яке проявляється в умінні аналізувати свої вчинки, думки, почуття, бачити причинно-наслідкові зв'язки різних життєвих ситуацій і трансформації особистісних якостей, що має вплив на соціокультурний простір.

Л. Виготський важливого значення надавав мистецтву, зокрема музиці в естетичному вихованні людини. Вчений вважав, що внутрішні перетворення, які виникають при сприйнятті мистецтва, це «організація нашої поведінки на майбутнє» [1, с. 327].

Таким чином, внутрішні зміни, що можуть виникнути через сприйняття музики, впливатимуть на зовнішню поведінку людини.

Особливе значення для розвитку креативного компонента духовності особистості має виконання музичних творів, оскільки виконавці беруть участь у творенні світу. Кожна людина має можливість бути виконавцем музичного мистецтва, незалежно від наявності музичної освіти. Від народження людина має «музичний інструмент», яким є голосовий

апарат. Цей апарат розвивається з перших років життя дитини при слуханні колискової пісні, намаганні відтворити почуті звуки. Від природи людина має і чуття ритму як необхідну умову виконання музичного твору.

Якісно виконані твори, сповненні глибиною почуттів, що йдуть із серця, впливають на якість ноосфери планети (за В. Вернадським), трансформують негативну енергію на позитивну. В єдиному потоці сприйняття і виконання музичних творів виконавці і слухачі відчувають, що всі люди на планеті духовно єдині, і, водночас, кожен з них є окремою часткою, що здійснює свій внесок у розвиток Всесвіту, відчувають відповідальність за себе й іншого.

Тому сприйняття високодуховного мистецтва сприяє розвитку нестандартного творчого мислення, а отже, креативного компонента духовності особистості.

Досвід як філософська категорія – це цілісність і універсальність людської діяльності, що фіксує єдність знань, навичок, почуттів, волі.

У вузькому значенні досвід розглядається як засноване на практиці чуттєво-емпіричне пізнання дійсності, у широкому – єдність умінь і знань.

Накопичений духовний досвід із сприйняття високодуховного музичного мистецтва зберігає процес самопізнання, самовдосконалення особистості, її духовну спрямованість, необумовлену любов і гармонійні взаємини у суспільстві.

Висновки. Отже, музичне мистецтво проникає до внутрішнього глибинного світу людини, взаємодіє з усіма її сферами, впливає на розвиток компонентів духовності, і, відповідно, на розвиток духовності.

Сприймаючи високодуховне мистецтво через асоціативні думки, почуття, емоції, людина відчуває свою причетність до всього, що відбувається у світі, перетрансформовує їх, удосконалює свої внутрішні якості.

Накопичений досвід з духовного самовдосконалення стає фіксованою установкою особистості і впливає на її життєві позиції.

Таким чином, внутрішні зміни, що можуть виникнути через сприйняття мистецтва, впливатимуть на зовнішню поведінку людини, соціокультурний простір.

Список використаної літератури

1. Выготский Л. Психология искусства. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. 480 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Крилова С. Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу : монографія. Київ : КНТ, 2020. 563 с.
4. Любан-Плоцца Б. Музыка и психика: Слушать душой. Київ : АДЕФ Україна, 2002. 200 с.
5. Малахов В. Етика : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2001. 384 с.
6. Мартынов В. Культура, иконосфера и богослужбное пение Московской Руси Москва : Прогресс-Традиция, Русский путь, 2000. 224 с.
7. Мурашов В. Идея духовности как основа и способ социальной жизни. *Школа духовности*. 2000. № 1. С. 21–34.
8. Новейший философский словарь / сост. и гл. науч. ред. А. Грицанов. 3-е изд., испр. Мн.: Книжный дом, 2003. 1280 с.
9. Помиткін Е. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби : дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Київ, 1998. 259 с.
10. Репетій С. Розвиток духовності особистості як засіб консолідації суспільства. *Науковий журнал «Science Rise» Педагогічна освіта*. Харків : НВП ПП «Технологічний центр», 2015. № 10/5. С. 77–80.

11. Репетій С. Розвиток духовності майбутнього спеціаліста як необхідна умова його професійного зростання. *Вісник Інституту розвитку дитини*: збірник наукових праць. 2014. Вип. 33. С. 147–153.
12. Сковорода Г. Твори : у 2-х ч. Київ : АН УРСР, 1961.
13. Скотт С. Окультное воздействие музыки. / пер. с англ. Н. Шнайдер. Москва : РИПОЛ классик, 2005. 288 с.
14. Степаненко І. Метаморфози духовності. Харків : «ОВС», 2002. 256с.
15. Фромм Э. Искусство любить / пер. с англ.; под ред. Д. Леонтьева. Санкт-Петербург : Азбука, 2002. 224 с.
16. Хазрат Иннайят Хан. Мистицизм звука. Москва : Сфера, 2007. 352 с.
17. Философская антропология : словарь / под редакцией доктора философских наук, профессора Н. Хамитова. Киев : КНТ, 2016. 472 с.

SPIRITUALITY OF PERSONALITY IN THE CONTEXT OF ART PERCEPTION: THE PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL ASPECT

Svitlana Repetiy

*Drahomanov National Pedagogical University,
Faculty of Philosophy and Social Sciences,
Department of Cultural Studies and Philosophical Anthropology
Pyrogova str., 9, 01601, Kyiv, Ukraine*

The article is devoted to the analysis of the influence of the art perception, in particular, highly spiritual musical art on spirituality of a personality.

Philosophical-anthropological and psychological approaches to the concept of spirituality of the personality are covered. The phenomenon of spirituality in socio-cultural dimensions is considered.

It is noted that everyone contributes to the development of civilization, as he is the center of the society. Therefore, the cooperation, interaction and relationship between various subjects of the social environment are natural and objective. The current crisis state of the society shows that the significant part of humanity does not ponder over the meaning of their lives and spiritual purpose. It is proved that the person who lives consciously has experience in spiritual growth, seeks cause-and-effect connections in the situations, that occur in his life, in the spiritual dimension and then transforms them. Such awareness is revealed in behavioral acts and the state of society.

The author's interpretation of the notion of spirituality is offered as a deep-laid psychological formation, that is spiritual "self", the realization of which promotes spiritual self-improvement, life creation according to the laws of Beauty, Goodness, Truth and the development of a sense of spiritual unity with Others as parts of the Universe. The structure of spirituality is considered as the integral combination of such components as spiritual self-consciousness, spiritual orientation, spiritual character traits, spiritual creativity, spiritual communication and spiritual experience. The musical art influence on the spirituality components is revealed. The particular attention is paid to the perception of highly spiritual musical art and its influence on a person. The author proves that highly spiritual music promotes person's internal reflection and transformation of his negative qualities. The perception of highly spiritual art contributes to the development of the spirituality components, and, consequently, the spirituality of the personality as a whole. A person who has consciously embarked on the path of spiritual improvement, is able to perceive highly spiritual musical art, which helps to expand consciousness, transform inner qualities, and, consequently, increase the spirituality level. Such person acquires skills to solve different problems in any situations with peace of mind and self-respect and react correctly in the society during disasters at both the local and planetary levels.

Key words: spirituality, musical art, components of spirituality, personality, consciousness.